

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 2, Αρ. 1-2 (1925)

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1925), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'. Πανηγυρικόν επί τη τεσσαρακονταετηρίδι της ιδρύσεως της Χ.Α.Ε.

Ομιλία του κ. Αναστ. Ορλάνδου περί του ναού της Μονής Δαφνίου

Αναστάσιος Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1302](https://doi.org/10.12681/dchae.1302)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΟΡΛΑΝΔΟΣ Α. Κ. (2013). Ομιλία του κ. Αναστ. Ορλάνδου περί του ναού της Μονής Δαφνίου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 2(1-2), 70-75. <https://doi.org/10.12681/dchae.1302>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ομιλία του κ. Αναστ. Ορλάνδου περί του ναού της
Μονής Δαφνίου

Αναστάσιος ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 2 (1925), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'.
Πανηγυρικόν επί τη τεσσαρακονταετηρίδι της ιδρύσεως
της Χ.Α.Ε. • Σελ. 70-75

ΑΘΗΝΑ 1925

φορα πράγματα, ιδίως τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἀθήναις, εἶναι γνωστὴ ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν δρασίς τῆς ὑμετέρας Ἑταιρείας καὶ ἡ μεγάλη αὐτῆς συμβολὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἱστορίαν καὶ τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐπιστήμην, ὧν ἕνεκα εὐοίωνον προβλέπεται καὶ τὸ μέλλον αὐτῆς.

Τὸ Κράτος, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών του, παρέσχε τὴν ἐνίσχυσιν αὐτοῦ. Δυστυχῶς ὑπάρχουσι περιστάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τοῦτο, ἕνεκα λόγων οικονομικῶν, ἀδυνατεῖ νὰ πράξῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ. Οὐχ ἦττον. ἐλπίζω νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐνίσχυσιν οὕτην ἐφ' ὅσον τῷ εἶναι δυνατόν.

Εἶναι, κύριοι, εὐγενὴς ὁ ζῆλος ὑμῶν, καὶ εἶναι δικαία ἡ ὑπερηφάνεια ὑμῶν διὰ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπιτελεῖτε. Εἴθε διὰ τοῦτο ἄξιοι πάσης τιμῆς καὶ εἶναι ἐπίσης ἄξιοι πάσης εὐγνωμοσύνης οἱ ἰδρυταὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδίᾳ οἱ ἐκ τούτων θανόντες.

Δραττόμενος τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐκάματε, ἀποκαλύπτω εὐχαρίστως τὴν ἀναμνηστικὴν αὐτὴν στήλην.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ κ. ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπισήμους ὁμιλίας τὸ ἐκλεκτὸν ἀκροατήριον διασχίσαν ἐγκαρδίως τὸν ναὸν ἐξῆλθε διὰ τῆς ἐναντι θύρας εἰς τὸν διπλοῦς εὐρὴν χώρον τῆς Μονῆς, ὅπου ὁ Καθηγ. τοῦ Μετοσβ. Πολυτεχνείου καὶ Σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος ὠμίλησε διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἱερᾶς Μονῆς Δαφνίου. Τῆς θαναμοῦτης ταύτης ὁμιλίας παρέχομεν ἐνταῦθα σύντομον περίληψιν χάριν ἐκείνων ἰδίως, οἵτινες δὲν παρέστησαν κατὰ τὴν πανηγυρικὴν αὐτὴν ἐν Δαφνίῳ συγκέντρωσιν.

Ὁ κ. Ὁρλάνδος ὠμίλησε κατ' ἀρχὰς περὶ τοῦ χρόνου τῆς συστάσεως τῆς Μονῆς, ὅστις δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ τρόπου κατασκευῆς τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ πρὸς κατασκευὴν αὐτοῦ χρησιμοποιοῦθέντος ὑλικοῦ (κροκαλοπαγῶν λίθων). Ὁ περιβόλος οὗτος εἶχεν ἀκριβῶς τὴν μορφήν φρουρίου μὲ πύργους καὶ μεταπύργια, ἠρεῖδοντο δὲ κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτοῦ κελλία εἰς δύο ὁρόφους. Ἡ εἰσοδος εὕρισκετο ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ οὐχί, ὡς σήμερον, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τῆς περιοχῆς ὑψοῦτο τὸ **Καθολικόν**, ὅπερ εἶχε κατ' ἀρχὰς τὸ σχῆμα ἐπιμήκους βασιλικῆς, ἧς εὐρέθησαν λείψανά τινα τῶν θεμελίων, δυτικῶς τοῦ σημερινοῦ ναοῦ. Εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην φαίνεται

ὅτι ἀνήκουσι διάφορα ἐπίκρανα παραστάδων μετὰ λογχοειδῶν φύλλων καὶ τινὰ γλυπτά, ἅτινα ἀνήκουσι, λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας των, εἰς τὸν 5ον μ. Χ. αἰῶνα. Εἰς τὸ αὐτὸ χρονικὸν συμπέρασμα ἄγουσι καὶ ιστορι-

Ἡ Ἀνάστασις. Θαυμαστὸν ψηφιδωτὸν ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ λόγοι. Ἡ μονὴ φαίνεται πιθανώτατα ὅτι ἰδρύθη ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαιοτέρου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, πυρποληθέντος ὑπὸ τῶν ἀπὸ Ἐλευσίνος ἐλθόντων Γότθων τοῦ Ἀλαρίχου, τῷ 395 μ. Χ. Κατὰ τοὺς χρό-

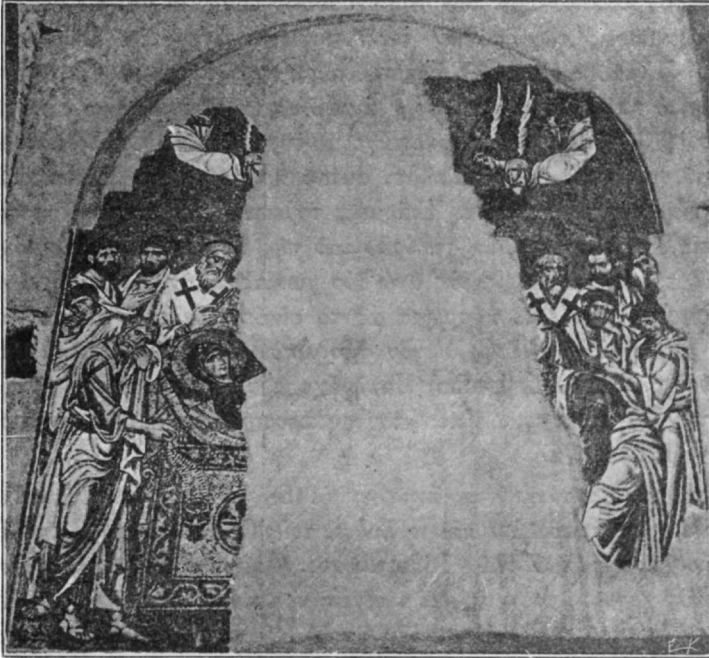
νους τούτους μεγάλη ήτο ή μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἐθνισμοῦ διαπάλη. διότι ή λατρεία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶχεν ἀκόμη δυνηθῆ νά ἐγκαθιδρυθῆ εἰς τήν ἀκρόπολιν τῶν ἔθνικῶν θεῶν, ἀλλά μόνον εἰς τὰ προάστεια, φυσικὸν δὲ ήτο, ὅτι ὡς κέντρον ἐνεργείας του ἀντιμέτωπον τῆς σχολῆς τοῦ Ἐθνισμοῦ ἐξέλεξεν ὁ Χριστιανισμὸς τὸ Δαφνί, ἀκριβῶς δηλ. τὸ ἀναγκαστικὸν σημεῖον διαβάσεως τῶν τελευταίων λατρῶν τῶν ἔθνικῶν μυστηρίων.

Σύνηθες φαινόμενον εἰς τὰς βυζαντινὰς μονὰς εἶναι ή ἐγκατάλειψις καὶ ἐρήμωσις καὶ ή ἐκ νέου ἀνάκτισις αὐτῶν δαπάναις εὐσεβοῦς τινοῦ ἢ πλουσίου « νέου κτήτορος. » Τοῦτο φαίνεται ὅτι συνέβη καὶ διὰ τὴν πρώτην μονὴν ἐν Δαφνίῳ. Ἡ παλαιὰ βασιλικὴ κατηδαφίσθη ὑπὸ τοῦ ἀνακαινιστοῦ καὶ ἀντὶ ταύτης ὑψώθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως μεγαλοπρεπῆς μετὰ τροῦλλου ναός. Πότε ἀκριβῶς συνέβη τοῦτο δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ὁμως ὁ ναὸς οὗτος ὑφίστατο κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος, ὡς συνάγεται ἐκ τε τῶν γραπτῶν πηγῶν, ἐκ μνημείων τέχνης καὶ ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς του. Τὰ κελλία καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενα ὡς πρότερον, κατεσκευάσθη δὲ βορείως τοῦ Καθολικοῦ καὶ πολυτελῆς ἐπιμήκης Τράπεζα πρὸς κοινήν ἐστίασιν τῶν κοινοβιακῶν μοναχῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν του ὁ ναὸς ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα ἐκείνην τῶν *χωνοστηρίκτων* ναῶν, εἰς ἣν ἀνήκουσιν ή ἐν Ἀθήναις Σωτήρα Λυκοδήμου, ὁ παρὰ τὴν Λεβάδειαν Ὁσίου Λουκάς, ή Ἁγία Σοφία τῆς Μονεμβασίας, οἱ Ἁγιοὶ Θεόδωροι τοῦ Μυστρᾶ κλπ. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους ὁ ἐπὶ 4 χωνίων θαίνων τροῦλλος ἀντὶ νά ἔχῃ, ὡς εἰς τοὺς λοιποὺς ναοὺς, διάμετρον ἴσην πρὸς τὸ πλάτος τοῦ μέσου δρόμου, διευρύνεται οὕτως ὥστε ή διάμετρός του νά ἐξισωθῆ πρὸς τὸ ἄθροισμα τοῦ πλάτους καὶ τῶν τριῶν δρόμων. Ἀντὶ δηλ. νά στηριχθῆ ἐπὶ ἐσωτερικῶν κίωνων, στηρίζεται τώρα ὁ τροῦλλος ἐπὶ τῶν περιβαλλόντων τῶν ναῶν τοίχων, οἱ δὲ κίονες παραλείπονται. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἀποκτᾶται ἐσωτερικῶς εὐρύτης καὶ μεγαλοπρέπεια, ἐξωτερικῶς ὁμως ζημιούται ή αἰσθητικὴ λόγῳ τῆς λίαν ὀγκώδους ἐμφανίσεως τοῦ τροῦλλου. Ἡ αὐξησης τῆς διαμέτρου τοῦ τροῦλλου εἶχε καὶ ἐν ἄλλο ἀποτέλεσμα: ἠύξησε τὰς ὠθήσεις, ἄς οὗτος ἐπιφέρει ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ προεκάλεσε τὴν δημιουργίαν 8 ἀντηρίδων, αἵτινες κατὰ βυζαντινὴν ὁλως ἀρχήν, ἀντὶ νά εἶναι ἐξωτερικῶς ὄραται, ἐνεγράφησαν ἐντὸς ὀρθογωνίου περιβλήματος, δημιουργηθέντων οὕτω 4 παρεκκλησίων, ὧν τὰ 2 εὐρίσκονται πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τοῦ ἱεροῦ. Τούτου δ' ἕνεκα τὸ ἱερόν

παρουσιάζεται εις πάντας τούς ναούς του συστήματος τούτου μετά 5 κογχών.

Ὁ ναός ἔφερε Νάρθηκα, ὕστερον δὲ καὶ πρόναον μετ' ἀνοικτῆς στοᾶς, ὅστις ἐτροποποιήθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, ἀντικατασταθέντων τῶν ἡμικυκλικῶν τόξων διὰ ὀξυκορῶν. Ἀπὸ τοῦ προ-

Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ψηφιδωτὸν ἡμικατεστρωμένον ἐν τῷ ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

νάου ἀνήρχετό τις δι' ἑλικοειδοῦς κλίμακος, ἧς διασώζεται ὁ κλωβός, εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ὅστις ὁμοῦς εἶνε ἀσχετος ἐντελῶς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν ναὸν καὶ φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς κατοικία τοῦ ἡγουμένου ἢ ὡς βιβλιοθήκη.

Ἐξωτερικῶς ἡ τοιχοδομία τοῦ ναοῦ ἐξετελέσθη κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1000 μ. Χ. ἐπικρατήσαν πλινθοπεριβλήτων ἰσόδομον σύστημα. Γενικῶς ἡ κεραμίνη διακόσμησις τοῦ ναοῦ εἶναι λίαν λιτή: ἀπλαεὶ ὀδοντωταὶ ταινίαι περιβάλλουσαι τὰ ὄρατα μετὰ μαρμαρίνων κιονίσκων δίλοβα ἢ

τρίλοβα παράθυρα και ὀλίγοι μαϊανδροί κατά τὸ ἱερὸν ἀποτελοῦσι τὸ μόνον στόλισμα τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν τοίχων καὶ μαρτυροῦσι περὶ τῆς κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα κατασκευῆς του.

Ὅταν ἡ Ἀττικὴ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204) ἡ μονὴ Δαφνίου παρεχωρήθη εἰς τοὺς Κιστερκίανους μοναχοὺς ἀνακηρυχθεῖσα ὡς μετόχιον τῆς ἐν Βουργουνδία μονῆς τοῦ Bellevaux, ἐχρησίμωσε δὲ ὡς τὸ ἱερὸν προσκύνημα τῶν Βουργουνδῶν εὐγενῶν καὶ ὡς τόπος αἰωνίας ἀναπαύσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, πλὴν τοῦ Ὁθῶνος de la Roche. Ἐνταῦθα μετὰ ἄλλων ἐτάφη καὶ ὁ πολὺς Gauthier de Brienne, ὁ πεσὼν ἐν τῇ γνωστῇ πανωλεθρίᾳ τῶν Γάλλων παρὰ τὸν Κηφισὸν (1311). Πολλοὶ σαρκοφάγοι ἀνευρεθεῖσαι ἐν ταῖς παρεκκλησίαις τοῦ ναοῦ καὶ ἐν τῇ κάτωθεν αὐτοῦ κρύπτῃ περιεῖχον πιθανώτατα τὰ σκηνώματα τῶν δουκῶν. Ἐπὶ μιᾶς τούτων ὑπάρχει ἀνάγλυπτος διακόσμησις ἀποτελουμένη ἐκ σταυροῦ ἀπὸ τῆς θάσεως τοῦ ὁποῦ ἀνελίσσονται δύο ὄφεις, ἐν ᾗ εἰς τὰς ἄνω δύο γωνίας εἰκονίζονται κρινάνθημα. Ὁ Buchon ἐξέλαβε τὸ κόσμημα ὡς τὸ οἰκόσημον τῶν de la Roche, τοῦθ' ὅπερ ἠλέγχθη ἐσφαλμένον ἤδη ὑπὸ τοῦ Lenormant. Ἐπὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Acciajuoli ἡ Μονὴ ἔχασε τὴν προτέραν τῆς λαμπρότητα, τῶν εὐγενῶν τοῦ οἴκου τούτου προτιμησάντων ὡς κοιμητήριόν των τὸν Παρθενῶνα.

Μετὰ τὴν τουρκικὴν καιάκτησιν (1458) οἱ Φράγκοι ἐγκατέλειπον τὴν μονήν, ἣτις περιήλθε καὶ πάλιν εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ χαραγμάτων ταῦ 16ου αἰῶνος. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἤκμαζε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, διότι εἶχε καὶ μετόχια ὡς π. χ. τὸν Ἅγιον Μελέτιον ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην κατεσκευάσθησαν νέα κελλίᾳ μετὰ στοᾶς περιβαλλούσης τὴν νοτίως τοῦ Καθολικοῦ αὐλῆν.

Κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, 17ον καὶ 18ον, ἡ μονὴ φαίνεται ὅτι συχνὰ ἐγκατελείπετο καὶ πάλιν ἀνακατακείτο. Λόγῳ τῆς θέσεώς της καὶ τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν, ἅτινα τὴν περιέβαλλον ἐκέκτητο ἡ μονὴ Δαφνίου ἀξιόλογον στρατηγικὴν σημασίαν. Τούτου ἕνεκα δὲ κατὰ μὲν τὸ 1770 ἐχρησίμωσεν ὡς καταφύγιον τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Βαρθολομαίου, καταδικωκομένου ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 οἱ Τούρκοι ἠδυνάτουσαν νὰ τὴν κυριεύσουν, κατορθώσαντες τοῦτο μόνον διὰ προδοσίας.

Πολλοὶ παραδόσεις φέρονται ὡς πρὸς τὴν κτίσιν τῆς μονῆς Δαφνίου ὡς π. χ. ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης Δάφνης, ἣτις ἐξώκειλε παρὰ

τὴν ἀκτὴν Σικαραμαγκᾶ μετὰ 12 βαρελίων φλωρίων. Κατ' ἄλλην παράδοσιν τὴν μονὴν ἔκτισεν ἡ ὠραία Μαργαρώνα. Ἐθρυλετο δ' ἐπίσης ὅτι ἐν τῇ ὑπογείῳ κρύπτει τῆς μονῆς ὁ Φράγκος Acciajuoli ἐστραγγάλισε τὴν Κιάραν, τοῦθ' ὅπερ ὁμῶς ἔλαβε πράγματι χώραν ἐν Μεγάροις.

Καὶ ἐν τῇ δημῳδαίᾳ δὲ ποιήσει τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου εἶναι εὐφημότατα γνωστόν, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ κάτωθι στίχοι ἀναφερόμενοι προδήλως εἰς τὰ χρυσόπεδα μωσαϊκά, ἅτινα ἐπενδύουσιν ἐσωτερικῶς τὸν τροῦλλον καὶ τοὺς τοίχους.

Κυρὰ Χρυσοδαφνιώτισσα, μεγάλη σου ἢ ἡ χάρι
μὲ τὸ ψηφί, μὲ τὸ ρηγλί, μὲ τὸ μαργαριτάρι.

Τὸ δὲ γευστικώτατον πράγματι ὕδωρ τοῦ Δαφνίου ἐξυμνεῖ τὸ κάτωθι ὠραῖον δίστιχον.

Στῆ Σεργιανῆ σεργιάνι, καὶ σ' τῇ Μεντέλη μέλι
Καὶ σ' τὸ Δαφνί κρῦο νερὸ ποῦ πίνουν οἱ ἀγγέλι.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ κ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΨΗΦΙΔΩΤΩΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΔΑΦΝΙΟΥ

Κατόπιν ὅλοι οἱ ἐκδρομεῖς συγκεντροῦνται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, ὅπου ὁ κ. Ἀδαμαντίου, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας, κάμνει τὴν ἑξῆς ὁμιλίαν περὶ τῆς τέχνης τῶν ψηφιδωτῶν.

«Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν παράδοσιν ὑπῆρξαν περιφηματὰ ψηφιδωτὰ τοῦ Δαφνίου. Οἱ παλαιότεροι ἐξ ἡμῶν ἐνθυμοῦνται πόσον οἱ παλαιοὶ Ἀθηναῖοι ἠὲ χαριστοῦντο νὰ ἔρχονται καὶ νὰ ἐορτάζουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτὴν καὶ μὲ πόσον θαυμασμὸν ὠμίλουν περὶ τῶν μωσαϊκῶν αὐτῆς. Θέλω προσπαθῆσαι ὅσον τὸ δυνατόν συντομώτερα καὶ ἀπλούστερα νὰ ἐξηγήσω ὅτι ἡ αἰτία τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Δαφνίου ἔχει πραγματικὴν ὑπόστασιν.

Εἶναι δὲ κατὰ δύο οὐσιώδη σημεῖα σπουδαιότατα τὰ ψηφιδωτὰ ταῦτα· 1) διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας, καὶ 2) δι' αὐτὴν τὴν τέχνην αὐτῶν, ὡς ἔργα τέχνης ἐξεταζόμενα. Παραλείπω τὴν τεχνικὴν ἀξίαν αὐτῶν, ὡς ἔργων ψηφιδογραφίας, δυσκόλου δηλαδὴ τεχνι-